

Мирко Обрадовић
 Филозофски факултет
 Универзитет у Београду

ПОДАЦИ О МИТУ И ДРУГИМ ОБЛИЦИМА КОРУПЦИЈЕ У ПЛУТАРХОВИМ ЖИВОТОПИСИМА КИМОНА И ПЕРИКЛА

АПСТРАКТ: Рад је посвећен Плутарховим *Животописима Кимона и Перикла* и подацима о миту и корупцији који се могу пронаћи у овим делима. И Кимон и Перикле су, према Плутарховом суду, били беспрекорни у том погледу и означени су као поштени и непоткупљиви. Због тога је, наизглед, необично што су и један и други били предмет оптужби за примање мита и друге коруптивне радње. У раду се разматра и да ли су, опет, Кимон и Перикле, сваки на свој начин и на основу својих могућности, а због сопствених интереса, радили на „кварењу” народа и његовом подмићивању. На подмићивање народа и куповину његове наклоности би се такође могло гледати као на коруптивну делатност својствену политичарима у различитим епохама, па тако и онима у демократској Атини V века пре н. е.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Плутарх (око 46. – око 125. године н. е.), *Упоредни животописи*, Кимон, Перикле, Атина, мито, корупција, политика, поштење у политици.

I

Плутарх из малене Херонеје у Беотији (од око 46. до око 125. године н. е.), без сумње је један од најплоднијих и најдрагоценијих античких писаца. Његови *Упоредни животописи* и по тематици разноврсни есеји сабрани у *Етичком зборнику* права су ризница знања о грчко-римском свету из угла једног полихистора, филозофа и биографа. Захваљујући свом енциклопедијском знању и многоструким интересовањима, Плутарх је од заборавачувао, цитирајући

их у својим радовима, многе прозне писце, песнике, философе, историчаре, чија су дела изгубљена још у антици. Такође, као етичар коме је трагање за оним што је ваљано и исправно у поступцима људи од посебне важности, Плутарх је необично драгоцен за разумевање хеленског духа и оних вредности које су у складу с моралним начелима људи у старини. Зато и када је реч о миту и корупцији у Атини класичне епохе (V–IV век пре н. е.), Плутарх је један од писаца који се као извор информација не може изоставити, иако живи и ствара вековима после „златног века” атинске демократије. Без његових *Животописа* чак осам чувених атинских државника V и IV века пре н. е. (Темистокле, Аристид, Кимон, Перикле, Никија, Алкибијад, Демостен и Фокион), наша знања о овом најчувенијем периоду старе атинске историје била би знатно оскуднија. У претходном броју овог часописа обрађени су Плутархови *Животописи Темистокла* и *Аристиде*, водећих атинских политичара из првих деценија демократије и времена Персијског рата, и подаци који се односе на мит и корупцију у овим списима.¹ Показано је колико су Плутарху значајни подаци који се тичу поштења у политици његових јунака, стављања општег добра испред личних интереса, политике „чистих руку”, филантропије и испуњавања дужности према отаџбини и суграђанима. Зато су честитост и неупрљаност аферама и рад за опште добро особине државника које Плутарх често ставља испред свих других. Он је, међутим, познат и као писац који не скрива информације које могу да угрозе углед и статус личности којима је посветио биографије. Податке тог типа који се тичу оптужби за мито и корупцију пронашли смо, прибележили и анализирали у Плутарховом *Животопису Темистокла* (очекивано), али и у његовом *Животопису Аристиде* (мање очекивано).² Приписали смо их највећим делом конфликтној традицији коју је следио Плутарх, закључивши да такви подаци не значе да је он заиста и веровао у кривицу својих јунака у сваком појединачно наведеном случају. Сличне „конфликтне епизоде” и информације о миту и корупцији у које су укључени водећи политичари а које, по правилу, потичу из извора који нису сачувани или су до нас стигли само у фрагментима, могу се наћи и у готово свим другим Плутарховим биографијама грчких и римских државника. Оне често служе писцу да потврди или доведе у сумњу исправност поступака својих јунака, али су и драгоцене сведочанство о приликама у друштву тога времена и односу грађана према таквим

¹ М. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Животописима Темистокла* и *Аристиде*, *Зборник Мајнице српске за класичне студије* 20, 2018, 137–163.

² *Исто*, 144–150, 153–155.

појавама и њиховом санкционисању. Ниједно друштво није отпорно на појаве мита и корупције, па тако ни Атина класичне епохе, а све то је морало оставити траг у делима тако савесног и доследног писца какав је, нема сумње, био Херонејанин Плутарх.

Остављајући сада по страни *Живојојис Темистокла* и *Живојојис Аристида*, преостаје да се анализирају још четири Плутархове биографије атинских политичара из времена када је атинска демократија била у свом највећем успону, у епоси тзв. *ѿениѿеконѿа-еѿије*, периоду од приближно 50 година између Персијског и Пелопонеског рата, као и у току Пелопонеског рата, када ће сам ток рата и његове непредвидљиве ћуди атинску демократију и хеленски свет ставити на велика искушења. Занимљиво је да смо и ту, баш као и у случају Темистокла и Аристида, у прилици да непосредно суочимо животописе и каријере државника који су и у практичној политици углавном били супротстављени, па тако наспрам Кимона неизоставно стоји Перикле, а наспрам Никије Алкибијад. Зато ћемо на овом месту најпре анализирати податке о миту и корупцији у Плутарховим *Живојојисима Кимона* и *Перикла*, а у наредном делу оне у *Живојојисима Никије* и *Алкибијада*. Преостаје још да се у последњем наставку овог рада позабавимо и биографијама два велика атинска државника IV века пре н. е., а такође и политичка супарника, Демостена и Фокиона.

II

Плутархов *Живојојис Кимона* има неке занимљиве и готово јединствене карактеристике у поређењу с осталим његовим упоредним животописима. Он је, најпре, по обиму далеко најкраћи од свих Плутархових *Живојојиса* славних Атињана. Запрема само деветнаест (19) поглавља, што је далеко мање у односу на опсежну биографију римског војсковође Лукула, с којим се атински Кимон непосредно пореди (*Живојојис Лукула* има чак 43 поглавља!), али је такође и знатно мање у поређењу са животописима осталих атинских државника V века пре н. е. којима је Плутарх посветио засебне биографије: *Живојојиси Перикла* и *Алкибијада* имају по тридесет и девет (39) поглавља, *Темистокла* тридесет и два (32), *Никије* тридесет (30), а *Аристида* двадесет и девет (29). Али и од тих деветнаест поглавља *Живојојиса Кимона*, прва три се тичу историје Плутархове родне Херонеје у Беотији и изношења Лукулових заслуга за тај грчки град, као и уводних поређења Кимона и Лукула, а тек са четвртим поглављем почиње стварно излагање живота Кимона, Милтијадовог сина. Уочљиве су такође и извесне празнине у *Живојојису Кимона*,

и то не само у опису Кимоновог одрастања и раних година пре ступања на политичку сцену, већ и у излагању Кимонове политичке каријере, и то баш у његовим најбољим годинама, када се налазио на врхунцу славе и угледа као политичар и војсковођа, отприлике између освајања Скира и битке код Еуримедонта, што је период од приближно једне деценије (475–466. год. пре н. е.). Ако би се разлози за овакав Плутархов поступак тражили у изворима који су писцу били доступни, онда би се они можда могли најпре наћи у чињеници да Кимонова политичка каријера није добила неко значајније место у делима Херодота и Тукидида, великих историчара класичне епохе: пада временски исувише касно да би се нашла у опису Херодотове *Историје*, а опет исувише рано да би добила одговарајућу пажњу у Тукидидовој *Историји Пелопонеској рати*. Треба, истине ради, рећи да Херодот само два пута поименце спомиње Кимона (за разлику од његовог оца Милтијада и других Кимонових предака), а Тукидид тек мало више од тога, укупно пет пута (све наравно у првој књизи у опису *пентеконтиаеије*). Занимљиво је, с тим у вези, да Плутарх у свом *Живојојису Кимона* уопште не цитира Тукидида, иако то радо и често чини у биографијама других атинских државника V века пре н. е., Темистокла, Аристида, Перикла, Никије, Алкибијада.³ Потребно је нагласити и да је Плутарх за свој *Живојојис Кимона*, као уосталом и за све друге биографије славних Грка и Римљана, користио разноврсне изворе, у распону од историчара и филозофа до песника и беседника, и да се релативно мали обим ове биографије не може објаснити само недостатком изворног материјала.⁴ Већину наведених и цитираних Плутархових извора за *Живојојис Кимона* чине савремени писци, који, нажалост, нису данас сачувани и познајемо их само у оскудним фрагментима. Међутим, неке од тих савремених аутора који се могу уврстити у жанр грчке мемоарске литературе V века пре н. е., попут песника, али и прозног писца, Ијона с острва Хиоса или писца Стесимброта с острва Тасоса, Плутарх цитира у *Живојојису Кимона* чак три или четири пута.⁵ Ијон је

³ Упор. нпр. M. Hase, *The Peloponnesian War: Sources other than Thucydides*, in A. Rengakos, A. Tsakmakis (edd.), *Brill's Companion to Thucydides*, Leiden – Boston 2006, 672 с нап. 21.

⁴ Плутарх поименце наводи седамнаест (17) различитих писаца, којима извесно треба придодати и историчаре Херодота, Тукидида и Теопомпа, а вероватно и још неке прозне писце, чак иако они нису изричито споменути у биографији. За кратак, али и одличан преглед писаних извора које је Плутарх користио или могао да користи за свој *Живојојис Кимона*, упор. R. Flacelière, *Plutarque. Vies*, Tome VII, Cimon-Lucullus, Nicias-Crassus, Paris, Les Belles Lettres, 1972, 6–11, а такође A. Blamire, *Plutarch, Life of Kimon*, London 1989, 4–10.

⁵ Из Ијона (*FGrHist* 392) доноси три цитата (Plut. *Cim.* 5, 3; 9, 1–6; 16, 8 = *FGrHist* 392, F 12–14), можда баш из његовог најважнијег прозног састава *Скице с његововања* (Ἐπιδημία), иако Плутарх не наводи изреком појединачна Ијонова дела. Стесимброта

доносио занимљиве анегдоте из својих сусрета с познатим људима (Софокле, Сократ, Кимон, Перикле) и веома позитивно писао о Кимону, а свој суд о квалификацијама Ијона у вези с оценом понашања атинских државника Кимона и Перикла (овај Кимону даје очигледну предност у односу на Перикла), Плутарх јасно изражава и у *Живојшојису Перикла*.⁶ Стесимброт је, опет, био веома критичан према водећим атинским политичарима онога доба, а нарочито према Периклу, док је према Кимону изгледа имао блажи став, иако је управо овај, после дуге и тешке опсаде, заузео његов родни Тасос.⁷

Ако, наизглед, није сасвим јасно зашто је *Живојшојис Кимона* по обиму најкраћи од свих Плутархових биографија славних Атињана, далеко су, с друге стране, јаснији разлози због којих је Плутарх уопште одлучио да Кимонову биографију напише и укључи је у своје *Упоредне живојшојисе* истакнутих Грка и Римљана. Плутархов *Живојшојис Кимона* дат је у пару са *Живојшојисом Лукула* и писац већ у уводу (прологу) у Кимонову биографију (Plut. *Cim.* 3) наводи разлоге зашто су баш ова два државника вредна поређења. Те разлоге и сличности разматра и сумира и у завршним поређењима (*synkriseis*) својих јунака (Plut. *Comp. Cim.-Luc.*). Истиче да су и један и други, пре свега, били одлични ратници и да ниједан Хелен пре Кимона, Милтијадовога сина, и ниједан Римљанин пре Лукула није ратујући против варвара продро до тако далеких земаља, остављајући по страни путовања и подвиге Херакла, Диониса, Персеја или Јасона која сежу у давна херојска времена.⁸ Али, наставља Плутарх, заједничко Кимону и Лукулу је и то „што им је војевање остало недовршено, јер су и један и други свога противника, додуше, ослабили, али га ни један ни други нису сасвим уништили. Осим тога, највећа сличност у обојице примећује се у томе што су у својој гостољубивости и у својој љубазности (περὶ τὰς ὑποδοχὰς καὶ τὰς φιλανθρωπίας) према другим људима били издашни и расипни, а у свом начину живота весели и разуздани”.⁹ Слично Плутарх вели и у завршном

(*FGrHist* 107) Плутарх цитира четири пута (Plut. *Cim.* 4, 5; 14, 5; 16, 1; 16, 3 = *FGrHist* 107, F 4–7) и то све из његовог трактата *О Темистоклу, Тукидиду и Периклу* (Περὶ Θεμιστοκλέους καὶ Θουκυδίδου καὶ Περικλέους), који користи и у другим биографијама знаменитих Атињана V века, а у коме овај критикује Темистокла и Перикла, а хвали Кимона.

⁶ Упор. Plut. *Per.* 5, 3–4. О Ијону са Хиоса, његовој политичкој припадности и књижевној заоставштини, вид. радове сабране у V. Jennings, A. Katsaros (edd.), *The World of Ion of Chios, Mnemosyne* Vol. 288, Leiden – Boston 2007.

⁷ О карактеристикама и политичкој позадини Стесимбровог списка *О Темистоклу, Тукидиду и Периклу*, упор. нпр. најновији рад F. Pownall, *Politics and Pamphlet of Stesimbrotus of Thasos, Mouseion* 17 Suppl. 1, 2020, 125–149.

⁸ Plut. *Cim.* 3, 2.

⁹ Plut. *Cim.* 3, 3 (прев. М. Н. Ђурић, *Плутарх, Атински државници. Избор из Упоредних живојшојиса*, Београд 1950, стр. 100–101).

поређењу (σύγκρισις) ових државника, дајући ипак јасну и недвосмислену предност Лукулу као војсковођи над Кимоном.¹⁰

Оно што, међутим, одмах привлачи пажњу је то да Плутарх већ у уводу наглашава и неке рђаве особине својих јунака, као што су расипност и разуздан начин живота – истине ради, Кимон, Милтијадов син, ове особине показивао је више у млађим данима, а Лукул у старости и зрелим годинама. И један и други су своје велико богатство трошили на приређивање ручкова и гозби на које су позивали своје суграђане. Расипност свакако није добра особина за једног државника, чак иако налази оправдање у гостољубивости и човекољубљу, а разузданост је то још и мање. Плутарху је веома важно да његови јунаци покажу уздржаност и здраву памет (σωφροσύνη) и самоконтролу (ἐγκράτεια) када су у питању могућа искушења у вези с новцем, луксузом, сексом и другим сличним изазовима којима водећи политичари и војни заповедници могу често бити изложени.¹¹ Јер, недостатак пристojности и самоконтроле може да води „кварењу” и у другим стварима, а посебно када се односи на давање и примање мита и сличне коруптивне радње. Када је, међутим, реч о моралним врлинама јунака чије животе пореди, чини се да је Кимон ту несумњиво у предности у односу на Лукула. Кимонова разузданост и екстраваганција коју је показивао у младићким данима мање је, ипак, за осуду, сматра Херонејанин, од Лукуловог луксузног вођења живота у политичкој пензији и у последњим годинама живота.¹² О Кимоновој дарезљивости и гостољубивости Плутарх детаљно говори и у 10. поглављу *Животописа Кимона* (Plut. *Cim.* 10), што се ипак не може поредити с описима Лукуловог претераног расипништва, које се огледало у неумереним пијанкама, лакоумним забавама, изградњи купатила и раскошних летњиковаца и вртова оријенталног стила, из *Животописа Лукула* (Plut. *Luc.* 39–41).¹³ Све то на леп начин сумира и у завршним поређењима када дословно вели да „ни трпеза Кимонова не може се упоредити с трпезом Лукуловом – демократска и гостољубива са раскошном и сатрапском” (Plut. *Comp. Cim.-Luc.* 1, 5). Херонејанин, међутим, налази оправдање за овакве Лукулове поступке у старости и на тај начин као да додатно показује зашто су

¹⁰ Plut. *Comp. Cim.-Luc.* 3.

¹¹ Плутарх је, наравно, свестан да су љубав према новцу и луксузу „болести које су заједничке свима”. Упор. нпр. Plut. *Cat. Mai.* 18, 4–5, такође Plut. *Comp. Nic.-Crass.* 1, 4.

¹² Упор. Plut. *Comp. Cim.-Luc.* 1, 2–3.

¹³ Лукулови вртови (*horti Lucullani*) били су на гласу у антици, а о Лукуловом претерано раскошном животу у позним годинама и по завршетку политичке каријере Плутарх расправља и у спису *Да ли ситарац треба да се бави државним пословима* (*An seni respublica gerenda sit*) у оквиру свог *Етичкој зборника* (Mor. 785F–786A, 792B–C).

Кимон и Лукул слични један другом и вредни поређења.¹⁴ Полазећи од тога да људи по својој природи нису ни добри ни лоши, Плутарх управо у уводу свог *Животописа Кимона* доноси основно начело којег се треба држати у приказу живота неке личности: „Како је тешко, а можда – боље речено – и немогућно, приказати живот неког човека тако чист да му нема замерке, зато праву истину треба, као какву верну слику, потпуно нацртати само с њене лепе стране. А што се тиче погрешака и мана које у његову раду долазе из какве страсти или из политичке нужности, морамо их више сматрати за слабости ове или оне врлине неголи за дела злобе и пакости, па стога их ни у историјском приказивању не треба истицати с брижљивом тачношћу него с извесном обазривошћу према људској природи, кад она ниједно добро не рађа као сунце чисто и ниједан карактер тако савршен да му се ни за шта не би могло приговорити”.¹⁵ Та идеја да су „погрешке и мане заправо слабости врлине” показатељ је Плутархових добрих намера и тежње да се из моралних разлога истакну добри и поучни примери, а не да се сакрије истина или прекроји историја.¹⁶

Говорећи опет о Кимону и Лукулу, Плутарх истиче њихову аристократску природу, наглашавајући да се, као неко опште место у политици, аристократске природе (αἱ ἀριστοκρατικά φύσεις) слабо слажу с народом и ретко му буду по ћуди.¹⁷ Кимонова се, опет, аристократска природа добро огледа у његовој лаконофилији.¹⁸ Он је од почетка своје политичке каријере био наклоњен Спартанцима (ἀπ’ ἀρχῆς φιλολάκων), имао је част да буде њихов проксен у Атини, а једноме од својих синова наденуо је чак и лично име Лакедемоније (Λακεδαίμονιος).¹⁹ Плутарх наводи да су Спартанци заслужни

¹⁴ За разлоге упор. S. Swain, *Plutarch's Characterization of Lucullus*, *RhM* 135, 1992, 307–316; T. Duff, *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*, Oxford 1999, 59–60, 260–261.

¹⁵ *Plut. Cim.* 2, 4–5 (прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 100).

¹⁶ Плутарх није писао „негативне” биографије попут, на пример, његовог римског колеге и савременика Светонија Транквила. Као платоничар, следећи Платоново учење о истинској природи, објашњавао је једини уистину „негативан” пар међу својим *Упоредним животописима* (*Δемειριје Полиоркеῖ – Марко Антоније*) на начин да се ту не ради о људима који су рођени зли, већ напротив о људима великих могућности које им је дала природа, али исквареним под утицајем окружења и због сопствених слабости. Упор. T. Duff, *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*, Oxford 1999, 60–61.

¹⁷ *Plut. Comp. Cim.-Luc.* 2, 7.

¹⁸ Упор. *Plut. Cim.* 10, 8 (ἀριστοκρατικῆς καὶ Λακωνικῆς οὐσίας).

¹⁹ *Plut. Cim.* 16, 1. О Кимоновој проксенији, упор. D. J. Mosley, *Cimon and the Spartan proxenū*, *Athenaeum* 49, 1971, 431–432. За модеран поглед на његову лаконофилију, вид. M. Z. Zaccarini, *The Case of Cimon: The Evolution of the Meaning of Philolaconism in Athens*, *Hormos* 3, 2011, 287–304. За Лакедемонија, Кимоновог сина, који је био атински стратег за 433. годину пре н. е., упор. R. Develin, *Athenian Officials 684–321 B.C.*, Cambridge 1989, 99; S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, Vol. I: Books I–III, Oxford 1991, 88–89; *LGPN II s.v. Λακεδαίμονιος* (3).

и за Кимонов политички успон (ἠὺξήθη δ' ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων), јер су на тај начин желели да сузбију утицај Темистокла, у то време неприкосновеног вође демоса и најмоћнијег атинског политичара.²⁰ Због тога је управо лаконофилија као важно обележје Кимонове политике могла одредити и његов однос с атинским пуком. Уосталом, Плутарх у *Живојојису Перикла* дословно каже да је Кимон, Милтијадов син, остракизмом прогнан из Атине јер је био „лаконофил и мрзитељ народа” (φιλόλακων καὶ μισόδημος).²¹ Када се то има у виду, можда треба на другачији начин посматрати и неке Кимонове политичке потезе усмерене на придобијање наклоности народа, као што су споменуте јавне трпезе као нека врста народних кухиња на којима су свакодневно могли ручавати сиромашни атински грађани (Plut. *Cim.* 10, 1). Чињеница је да је Кимонов највећи политички противник Перикле такође имао аристократску нарав и педигре, али је очигледно он на један другачији и успешнији начин успевао да се умили народу и стави му се на чело.

Бити успешан војсковођа је у старини био неопходан предуслов за успех у политици. Тај услов је Кимон својим походима и величанственим победама над варварима несумњиво и вишеструко испуњавао. У неком другом времену и у неком другом полису ови успеси и победе на спољнополитичком плану би Кимону осигурали неоспорни ауторитет и на унутрашњем. Али то у демократској Атини прве половине V века пре н. е. очигледно није било довољно и зато је Кимон морао да предузме додатне кораке да би учврстио свој положај у народу. У том светлу би требало посматрати и његово гостољубље и трпезе за сиромашне о којима говори Плутарх. Он веома повољно о томе суди када вели да је Кимон од плена који је „у рату на похвалан начин стекао, то је још похвалније трошио на своје суграђане. Он је, наиме, са својих имања све плотове уклонио, да би и странци и домаћи грађани, кад им треба, без бриге могли воће брати; поред тога, у његовој кући сваки дан је готовљен, додуше, прост али за многе довољан ручак, на који је сваки сиромаш могао који је год хтео могао долазити, тако да је без икаква свога труда храну добијао, да би своје време могао посветити само јавним пословима”.²² Због

²⁰ Plut. *Cim.* 16, 2.

²¹ Plut. *Per.* 9, 5. Овде *μισόδημος* (израз који извесно не приличи Кимону, већ се односи на огорчене противнике демократије какав је, на пример, био Критија), треба схватити у контексту Кимонових настојања да се врате права аристократском већу на Ареопагу, одузета Ефијалтовим демократским реформама 462/461. године пре н. е. Није без значаја ни то што је Плутарх овај израз употребио у *Живојојису Перикла*, али не и у *Живојојису Кимона*. Упор. P. A. Stadter, *A Commentary on Plutarch's Pericles*, Chapel Hill 1989, 121.

²² Plut. *Cim.* 10, 1 (прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 108). Не мења много на ствари што Плутарх у наставку додаје, цитирајући Аристотела, да ручак није припреман за све

ових особина као што су „добродушност и отвореност” које је јавно показивао, закључује Плутарх, Кимон је временом и постао омиљен код народа. Ту се, међутим, не завршавају његова дарежљивост и добра дела која је чинио за народ и град у целини. Плутарх наглашава да је од ратног плена (τῶν αἰχμαλώτων λαφύρων) стеченог у походима које је Кимон као стратег водио против варвара, народ градио атинске бедеме, нарочито славне дуге зидове (τὰ μακρὰ τεῖχη, између града и луке Пиреја), а да је сам Кимон новчаним прилозима дао томе значајан допринос. Уз то, био је први, како истиче Плутарх, који је Атину улепшао шеталиштима с дрворедима, а садио је платане не само на тргу већ и у Академији, од које је направио пријатан парк са чистим тркалиштима и хладовитим шеталиштима.²³ Кимонову дарежљивост и гостољубивост је успео да надмаши тек Никија, у своје време најбогатији атински грађанин.²⁴ Оно што нам, међутим, Плутарх не саопштава о Кимоновој дарежљивости своди се на питање да ли би се овакви поступци могли разумети и као подмићивање народа, односно као куповина његове наклоности. Плутарх, наравно, то тако не види или не жели да види, али у наставку казивања о Кимоновој дарежљивости додаје податке који могу само појачати изнесене сумње: „Кимона су свугде пратили младићи који су се с њиме добро познавали и били лепо одевени, па кад би се на њега намерио који старији грађанин бедно одевен, онда би један од тих младића своје рухо скидао и мењао за оно бедно, а свет је такав поступак сматрао за веома племенит. Исти младићи носили су уза се и доста новаца, те би на тргу стали поред сиромашних а уљудних грађана и спуштали им, без иједне речи, по који новац у руку”.²⁵ Да су, међутим, овакви поступци могли бити не само предмет хвалења већ и критике и исмевања, показује и сам Плутарх када у наставку за потврду својих тврдњи цитира стих из једне Кратинове комедије.²⁶ Очигледно је да нису сви са симпатијама гледали на ове изливе Кимоновог човекољубља и добродушности и да су у његовим

Атињане без изузетка, већ само за припаднике Кимонове деме (општине) Лакијаде. Сигурно је, иначе, да Плутарх овде следи бар два различита извора – Аристотела, извесно његов *Атински усџав* (*Ath. Pol.* 27, 3–4), који цитира, односно Теопомпа (*FGrHist* 115 F 89 = *Athen.* XII 532f–533c, фрагмент из X књиге *Историје Филија*), кога изреком не спомиње. У истом поглављу (*Cim.* 10) наводи поименце још неколико песника и писаца, све до једног из V века пре н. е.: Кратин, Горгија, Критија. Упор. W. R. Connor, *Theopompus and Fifth-Century Athens*, Washington 1968, 30–38, 108–110; P. J. Rhodes, *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, Oxford 1981, 338–340.

²³ *Plut. Cim.* 13, 5–7.

²⁴ *Plut. Nic.* 3, 1–2.

²⁵ *Plut. Cim.* 10, 2–3 (прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 108).

²⁶ *Plut. Cim.* 10, 4 = *PCG* IV Cratinus F 1). У питању је Кратинова драма *Архилохи* (Арχιλοχοί), изведена недуго после Кимонове смрти, око 448. године пре н. е., а где се Кимон, изгледа не без ироније, назива у суперлативу φίλοξενότατος („најгостољубивији”).

поступцима могли препознати покушаје корумпирања светине и куповине народне наклоности. Можемо само претпоставити да се од сиромашних грађана који су примали део „Кимонове великодушности и гостољубивости” очекивало да својим гласом буду потпора Кимоновим предлозима у атинској народној скупштини. Уистину не треба очекивати да нам то Плутарх отворено каже, али се то може прочитати између редова и на тај закључак готово недвосмислено упућују извори које је користио.²⁷

С друге стране, Плутарх је веома изричит у исказивању свог става када је реч о Кимоновом поштењу у политици. Ту управо Милтијадов син даје пример на који се треба угледати. За Кимона дословно доноси следећу оцену: „Мада је видео да сви други осим Аристида и Ефијалта праве утаје и да од државних прихода стичу силно богатство, он је, ипак, у свом политичком раду остао непоткупљив и чистих прстију. За све што је радио и говорио није тражио никакве награде и остао је светао до краја свог живота”.²⁸ То је највећа похвала Кимоновој честитости у политици и мало је античких политичара међу истакнутим Грцима и Римљанима које је Плутарх окарактерисао овим или сличним речима. Можда би неко, наравно, могао да примети да је Кимон могао себи да дозволи да буде и остане кроз целу своју политичку каријеру неподмитљив, када је већ био довољно богат да је и сопствени новац делио сиромашним грађанима. Били су, међутим, богати и други политичари, али су ипак веома ретки они који су, попут Аристида званог Праведни, односно Кимона, Милтијадовога сина, остали упамћени као непоткупљиви.

Као крунски доказ и најбољи пример Кимонове непоткупљивости Плутарх у наставку наводи занимљив случај Персијанца Ројсака (Ροισάκης). Овај персијски великодостојник одметнуо се од цара и као бегунац с великим благом пристигао је у Атину. Дошавши Кимону, као у то време водећем атинском политичару, ставио је пред његова врата две чиније – једну пуну сребрних, а другу пуну златних дарика. Кимон, објашњава Плутарх, само се насмејао и

²⁷ Како су то лепо приметили и неки модерни истраживачи, налазећи аналогije с политичком праксом новијег датума: упор. нпр. D. Kagan, *The Outbreak of the Peloponnesian War*, Ithaca 1969, 66–67: ‘He (Kimon) had found a way to build and maintain a clientele among the demos to rival that of Themistocles and men like him. Like the Irish political bosses of Boston and New York at the turn of the century, he won a loyal following of the poor voters by taking care of their personal needs and seeing to it that they voted when they were needed. Another imperfect but revealing analogy is with the Tory democracy of Disraeli, who hoped to maintain the rule of the upper classes by voluntarily attending to the most grievous needs of the people’. Такође Blamire, *Plutarch, Life of Kimon*, London 1989, 130, 135.

²⁸ Plut. *Cim.* 10, 8: ...λημμάτων δὲ δημοσίων τοὺς ἄλλους πλὴν Ἀριστείδου καὶ Ἐφιάλτου πάντας ἀναπιπλαμένους ὄρων, αὐτὸν ἀδέκαστον καὶ ἄθικτον ἐν τῇ πολιτείᾳ δωροδοκίας καὶ πάντα προῖκα καὶ καθαρῶς πράττοντα καὶ λέγοντα διὰ τέλους παρέσχε. Превод на српски М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 109.

„упитао тог човека да ли жели да му Кимон буде најамник или пријатељ.” А кад овај одговори: „пријатељ”, Кимон продужи: „А ти одлази и носи ово са собом; постао сам ти пријатељ, па ћу се тиме послужити кад затреба!”²⁹ Историјски контекст ове интересантне приче није до краја јасан. Кимонов пријатељ Ројсак није познат из других извора, а наредни историјски Ројсак (потомак овог претходног?) јавља се тек више од сто година касније као персијски сатрап Лидије и Јоније.³⁰ Прича о Ројсаку као политичком бегунцу у Атини V века пре н. е. у форми анегдоте могла би у основи бити веродостојна,³¹ али свакако не и у детаљима и на начин како нам је приказана. Нема сумње да је Плутарх на овом месту следио неки извор који је био веома наклоњен Кимону и ишао за тим да прикаже и потврди његову беспрекорност и честитост.

Ако се све изнето има у виду, свакако је необично, чак и прилично изненађујуће, што је управо Кимон, Милтијадов син, био предмет једног од најпознатијих судских процеса против државних функционера због примања мита (*δωροδοκία*) у целокупној атинској историји.³² С друге стране, не треба да чуди што је Плутархов *Животопис Кимона* уједно и најважнији сачувани историјски извор који сведочи о овом процесу. Плутарх је, као што смо видели, познат као писац који бележи различите традиције и не скрива информације које могу да угрозе морални углед његових јунака. Понашање личности чије биографије пише у таквим по њих тешким ситуацијама је такође нешто што Херонејанина нарочито привлачи, јер може представљати добру мотивацију и пример Плутарховим читаоцима. Вреди на овом месту подсетити да је и Кимонов отац Милтијад, славни атински стратег у бици на Маратону 490. године пре н. е., био оптужен и осуђен за велеиздају, а да је његов дуг држави од 50 таланата који није успео да плати за живота, остао у наслеђе сину Кимону.³³ А суђење Кимону због наводног примања мита уследило је 463/462. године пре н. е. у време када је изгледало да се он налази на врхунцу своје политичке моћи и утицаја. До процеса је дошло после успешног похода који је Кимон као атински стратег предводио на простору северне Егеје, где је уклонио последња персијска упоришта на Балканском полуострву (на Херсонесу трачком). Одатле се окренуо против острва Тасоса и тамошњег грчког полиса који се

²⁹ Plut. *Cim.* 10, 9 (прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 109–110).

³⁰ Diod. XVI 47, 2.

³¹ Упор. Blamire, *Plutarch, Life of Kimon*, London 1989, 136.

³² Упор. К. Conover, *Bribery in Classical Athens*, PhD Dissertation, Princeton NJ 2010, 81–96.

³³ Plut. *Cim.* 4, 4. Упор. Е. М. Carawan, *Eisangelia and Euthyna: The Trials of Miltiades, Themistocles, and Cimon*, *GRBS* 28, 1987, 192–194.

одметну од Атињана. Победио је Ташане у поморској бици, заузео њихов град и Атињанима обезбедио чувене златне руднике који су се налазили у трачком приморју наспрам острва.³⁴ И баш када се вратио у Атину као победнички војсковођа, уместо славе и признања за постигнуте успехе, уследила је против њега тужба за примање мита, јер није свој поход усмерио и против Македоније, иако је за то, наводно, имао добру прилику. Плутарх дословно бележи да се, како се чинило (ὡς ἐδόκει), из трачког приморја могло „лако упасти у Македонију и знатан део ње одрезати” (ράδιως ἐπιβῆναι Μακεδονίας καὶ πολλὴν ἀποτεμέσθαι). Али како то Кимон није хтео (μὴ θελήσας), буде окривљен да га је македонски краљ Александар I поклонима поткупио (δώροις ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου συμπελεῖσθαι). Штавише, и „на суд буде позван, јер су се против њега удружили његови противници” (καὶ δίκην ἔφυγε τῶν ἐχθρῶν συστάντων ἐπ’ αὐτόν).³⁵

Владао је, дакле, уверење да је Кимон био подмићен, па је народ у скупштини образовао посебну комисију која је против њега подигла тужбу за примање мита (δωροδοκία). Да се међу овим противницима и тужиоцима Кимоновим нашао и Перикле, звезда у успону ондашње атинске политичке сцене, Плутарх нам саопштава у даљем тексту *Живоῖοιυσα Кимона*,³⁶ али и у *Живоῖοιυсу Перикла*.³⁷ То такође потврђује и Аристотелов *Аѿински усѿав*, где се прецизира да се тужба коју је подигао Перикле још као млад човек (νέος ὄν) односила управо на Кимоново заповедништво у рату.³⁸ Радило се очигледно о процедури *euthyna* као механизму контроле и провере рада државних службеника и спречавања злоупотреба и корупције, а која је у том времену пре Ефијалтових реформи још увек била у надлежности Ареопага. Зато не треба искључити могућност да је управо овај судски процес против Кимона и његов резултат убрзао процес развлашћивања и одузимања надлежности Ареопагу који је спровео демократски лидер Ефијалт.³⁹ У сваком случају, Кимон

³⁴ Plut. *Cim.* 14, 1–2. О историјском значају ових догађаја и условима који су водили Кимоновом политичком паду, упор. нпр. P. J. Rhodes, *The Delian League to 449 BC*, *CAH V*, Cambridge 1992², 45–46; S. Hornblower, *The Greek World 479–323 BC*, London – New York 2002, 21–25.

³⁵ Plut. *Cim.* 14, 3.

³⁶ Plut. *Cim.* 14, 5, где се за Перикла дословно каже да је „овај био његов најљући тужилац” (οὗτος γάρ ἦν τῶν κατηγορῶν ὁ σφοδρότατος).

³⁷ Plut. *Per.* 10, 6, као „један од тужилаца што их је предложио народ” (εἷς τῶν κατηγορῶν ὑπὸ τοῦ δήμου προβεβλημένος).

³⁸ Arist. *Ath. Pol.* 27, 1.

³⁹ За расправу о процедури која је примењена у Кимоновом суђењу и о могућим политичким импликацијама тога процеса, упор. P. J. Rhodes, *A Commentary on the Aristotelian Athenaiion Politeia*, Oxford 1981, 335–336; M. Ostwald, *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law: Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*, Berkeley – Los Angeles 1986, 40–42; E. M. Carawan, *Eisangelia and Euthyna: The Trials of Miltiades, Themistocles, and Cimon*, *GRBS* 28, 1987, 202–205.

је ослобођен наведених оптужби,⁴⁰ а Плутарх истиче његово достојанствено држање током процеса. У својој одбрани пред судијама, Кимон се обратио овим речима: „Ја нисам проксен ни богатих Јоњана ни богатих Тесалаца као што су други (οὐκ Ἴώνων ἔφη προξενεῖν οὐδὲ Θεσσαλῶν πλουσίων ὄντων ὥσπερ ἑτέρους) да се праве важни и да нешто добију (ἵνα θεραπεύονται καὶ λαμβάνωσιν), већ Лакедемоњана, чију просту и здраву памет узимам себи за углед и које волим (ἀλλὰ Λακεδαιμονίων, μισούμενος καὶ ἀγαπῶν τὴν παρ’ αὐτοῖς εὐτέλεια καὶ σωφροσύνην). Те особине ценим више од сваког богатства. Али највећу дику и понос налазим у томе да своју отаџбину обогаћујем на рачун њених непријатеља (ἀλλὰ πλουτίζων ἀπὸ τῶν πολεμίων τὴν πόλιν ἀγάλλεσθαι)!”⁴¹

Кимон је на крају ослобођен, али је цео овај процес морао поткопати његов углед и ауторитет и убрзати његов политички пад. Тежње Атињана у правцу даљих демократских реформи огледају се, с једне стране, у Ефијалтовој реформи Ареопага и смањивању друштвене улоге аристократије, а с друге у јачању антиспартанског расположења и Кимоновом остракизму који је уследио недуго затим.⁴² Ипак, после битке код Танагре 457. године пре н. е., где су Атињани претрпели тежак пораз, народ се сетио Кимона и позвао га натраг из прогонства. Плутарх истиче да је предлог о томе да се гласа о Кимоновом повратку из прогонства у Скупштини изнео управо Перикле.⁴³ Он потврђује колика је била висока патриотска свест међу Атињанима онога доба следећим речима: „Такво је у оно време било понашање у политичким размирицама: толико су духови били умерени у срдњи и толико доведени у склад када је била реч о општем добру, а честољубље, које иначе савлађује све страсти, уступало је овде пред захтевима отаџбине”.⁴⁴ Кимону је не само дозвољен повратак у град већ му је, као пријатељу Лакедемоњана, омогућено да посредује у постизању мира између Атине и Спарте.⁴⁵ На крају му је поново поверена и војна команда, па је предводио Атињане и њихове савезнике у походу на Кипар против Персијанаца. На том походу је и умро, како Плутарх каже, или од болести

⁴⁰ Plut. *Cim.* 15, 1.

⁴¹ Plut. *Cim.* 14, 4. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 114, с незнатним корекцијама аутора чланка.

⁴² Кимон је остракизмом прогнан из Атине на десет година после његовог неуспешног покушаја да помогне Спартанцима у гушењу устанка хелота у Месенији (упор. Plut. *Cim.* 17, 3), вероватно 461. године пре н. е. За прецизнију хронологију догађаја на основу Плутарховог *Животописа Кимона*, вид. сада V. Goušchin, *Plutarch on Cimon, Athenian Expeditions, and Ephialtes' Reform* (Plut. *Cim.* 14–17), *GRBS* 59, 2019, 38–56.

⁴³ Plut. *Cim.* 17, 8.

⁴⁴ Plut. *Cim.* 17, 9. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 118, с незнатним корекцијама аутора чланка.

⁴⁵ Plut. *Cim.* 18, 1.

приликом опседања Китиона или од ране коју је добио у борби с Персијанцима.⁴⁶ Не треба посебно наглашавати да је смрт војсковође на војном походу и то у окршају с варварима морала наићи на нарочито поштовање код Плутарха, нарочито ако се има у виду да се десила у време када је Хелада била у напону снаге.⁴⁷

Иако најкраћи од свих животописа атинских државника, Плутархов *Животопис Кимона* је веома драгоцен историјски извор. Вредност му даје и то што Плутарх у свом казивању следи различите традиције и доноси бројне историјске податке који се не могу наћи у другим сачуваним изворима. Плутархов Кимон је човек племените природе и достојан дивљења. Он је вредан, посвећен државним пословима, а у односу са грађанима је дарезљив и гостољубив. При свему томе, он се у вршењу државних послова показао као непоткупљив и човек чистих руку. Ипак, као и у случајевима других славних државника чије биографије пише, Плутарх бележи „конфликтне епизоде” и доноси информације о миту и корупцији које директно оптужују његовог јунака. Плутарх стаје у одбрану Кимона у вези с тим оптужбама, узимајући у обзир његову целокупну политичку делатност, а нарочито имајући у виду његов немерљив допринос хеленству. Зато се *Животопис Кимона* и завршава можда највећом похвалом коју је Плутарх упутио било ком атинском великану који је заслужио засебну биографију. Она управо ставља Кимона на највише место међу борцима за општу хеленску ствар: „После Кимонове смрти није против варвара ниједан хеленски војсковођа ниједно блиставо дело више учинио, него су их демагози и ратни потпаљивачи подбунили једне против других, па како их нико није својим посредовањем помирио, силом су се увалили у дуготрајан рат. На тај начин дали су цару прилику да се од својих неприлика опорави, а хеленској моћи нанели само неизрециву пропаст. Додуше, после дужег времена Агесилај и његови пријатељи упали су с оружаном силом у Азију и са царевим стратезима у приморју отпочели кратак рат. Међутим, пре него су могли учинити ишта сјајно и значајно, поновне буне и немири у Хелади опет их повуку у вртлог, и они се врате, оставивши персијске порезнике усред савезничких и пријатељских градова, у које ни персијски писмоноша није силазио нити се 400 стадија од мора унутра показао персијски коњ – докле год је Кимон војску водио!”⁴⁸ Знаменита је у том погледу и последња Плутархова реченица којом завршава свој животопис Атињанина Кимона,

⁴⁶ Plut. *Cim.* 19, 1. Кимонову смрт на Кипру код Китиона потврђује и Тукидид у *Историји Пелопонеској рати*, не наводећи узрок смрти (Thuc. I 112, 4).

⁴⁷ Упор. Plut. *Comp. Cim.-Luc.* 1, 1–2.

⁴⁸ Plut. *Cim.* 19, 3–4. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 119–120, с незнатним корекцијама аутора чланка.

Милтијадовога сина: „Овакав је био хеленски војсковођа” (Тоιοῦτος μὲν ὁ Ἑλληνικὸς ἡγεμὼν).⁴⁹

III

Као и *Живоῖοις* Кимона, и Плутархов *Живоῖοις* Перикла је драгоцен историјски извор. Иако о животу и политичкој делатности Перикла знамо далеко више него што је то случај с Кимоном, *Живоῖοις* Перикла такође бележи вредне податке који се не могу наћи у другим сачуваним изворима. Написан је у пару са *Живоῖοις* Фабија Максима, истакнутог римског војсковође и државника који се дефанзивном тактиком избегавања одлучне уређене битке успешно супротставио Ханибалу у време Другог пунског рата. Много тога заједничког имају Перикле и Фабије Максим, сматра Плутарх,⁵⁰ али такође имају и Перикле и Кимон, иако су били жестоки противници и заговорници различитих политика. Перикле је за Плутарха, баш као и Кимон, пример честитости и доследности у политици. Плутарх већ у уводу Периклове биографије наглашава да је сачинио упоредне животописе Перикла и Фабија Максима, јер „то беху људи који су личили један на другог и у осталим врлинама, а нарочито у својој благости и праведности, – људи, који су тиме што су незахвалност свога народа и својих другова у служби умели подносити, својој отаџбини веома корисни постали”.⁵¹

Достојанство Перикловог карактера видело се и у његовом општењу с народом. Ипак, Плутарх цитира песника Ијона који је тврдио да „Перикле у саобраћају с људима није могао сакрити таштину и неку уображеност, и да је његову хвалисању било додато доста охолости и презирања других”.⁵² С друге стране, исти Ијон, примећује Плутарх, Кимона хвали управо „због његове чедности, љубазности и више образованости у понашању”, али закључује да на његов суд као песника не треба много полагати.⁵³ На другом месту додаје да се Перикле клонио непрестане комуникације с народом и приближавао му се само на махове. Зато и није говорио у скупштини о

⁴⁹ Plut. *Cim.* 19, 5.

⁵⁰ За поређење Перикла и Фабија Максима код Плутарха, вид. нпр. P. A. Stadter, Plutarch's Comparison of Pericles and Fabius Maximus, *GRBS* 16, 1975, 77–85.

⁵¹ Plut. *Per.* 2, 3–4. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 122.

⁵² Plut. *Per.* 5, 3. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 125. О песнику Ијону с острва Хиоса као Плутарховом извору за угледне Атињане V века пре н. е., вид. *ἵοπε* напом. 5 и 6. Упор. такође A. Geddes, Ion of Chios and Politics, in V. Jennings, A. Katsaros (edd.), *The World of Ion of Chios, Mnemosyne* Vol. 288, Leiden – Boston 2007, 110–138.

⁵³ *Ἰσιῶο*. Упор. C. Pelling, Ion's *Epidemiai* and Plutarch's Ion, in V. Jennings, A. Katsaros (edd.), *The World of Ion of Chios, Mnemosyne* Vol. 288, Leiden – Boston 2007, 75–109.

сваком предмету, а није увек ни долазио у скупштину, већ се „нудио као Саламинија”⁵⁴ само за најважније послове, а друге је завршавао преко својих пријатеља и присталица.⁵⁵ Међу њима је у раним годинама свакако то био Ефијалт, демократски политичар који је сломио политичку моћ Ареопага и грађанима, како каже Платон, „наточио чашу пуне и непомешане слободе”.⁵⁶ Плутарх чак примећује да се Перикле испрва клонио политике, јер се бојао остракизма. Али када је Аристид умро, Темистокле био протеран из Атине, а Кимон због ратова често боравио изван Хеладе, Перикле се, каже Плутарх, бацио на државне послове.⁵⁷ Иако по својој природи, пореклу и склоностима није припадао демократији, он се придружио народу, односно демократској већини (ὕπῃλθε τοὺς πολλοὺς) да би, како истиче Плутарх, тако стекао ослонац против Кимона, јер је „опазио да је овај ватрен аристократ и као такав био у нарочитој милости код отмена света” (ὁρῶν δ’ ἀριστοκρατικὸν τὸν Κίμωνα καὶ διαφερόντως ὑπὸ τῶν καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν ἀγαπώμενον).⁵⁸ Од тог тренутка променио је Перикле и начин живота, како наглашава Плутарх, није примао више позиве за ручкове и одрекао се сваке пријатности и весела друштва, јер је желео да свој приватни живот представи у најбољем могућем светлу.⁵⁹

Та његова радикална промена у вођењу политике имала је у коначном исходу далекосежне последице не само за Перикла и Атињане већ и за целу Хелладу. Није нам на овом месту циљ да истакнемо сав Периклов допринос атинској демократији и атинској политици V века пре н. е. Све то вешто и надахнуто доноси Плутарх у свом *Животопису Перикла*. Довољно је, међутим, било људима Плутарховог времена, као уосталом и нама данас, да само својим очима виде Атину и да постану свесни њене историјске величине за коју је значајним делом заслужан и Перикле. Иако није био Атињанин, Плутарх, не без поноса и као искрени хеленски родољуб, истиче да је Перикле подигао величанствене грађевине и украсио град као трајни споменик атинске величине и да ништа слично нису ни Римљани постигли све до времена Октавијана Августа.⁶⁰ При свему томе, период Периклове владавине означен је, како Плутарх наводи,

⁵⁴ Брза државна лађа Саламинија (Σαλαμίνια) коришћена је само у посебним приликама када хитно треба пренети неку поруку или превозити света посланства до најважнијих панхеленских светилишта (нпр. Делфа).

⁵⁵ Plut. *Per.* 7, 7.

⁵⁶ Plut. *Per.* 7, 8. Односи се на цитат из Платонове *Државе* где се расправља о томе како се демократски полис може променити у тираниду (Plat. *Resp.* 562C).

⁵⁷ Plut. *Per.* 7, 2–3.

⁵⁸ Plut. *Per.* 7, 3–4. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 126.

⁵⁹ Plut. *Per.* 7, 5.

⁶⁰ Упор. Plut. *Per.* 13; *Comp. Per-Fab.* 3, 7.

цитирајући Тукидида, као нека врста аристократије – била је само по имену демократија, а заправо власт најугледнијег грађанина.⁶¹ С друге стране, оно што Тукидид не саопштава, а што не пропушта да примети Плутарх, следећи другачију традицију, тиче се начина и метода уз помоћ којих је Перикле постигао толики утицај у држави и дугорочних последица таквих мера по атинско друштво. После навођења Тукидидовог мишљења, Плутарх у наставку вели да, опет, многи други (ἄλλοι δὲ πολλοί)⁶² сматрају да је он био „први који је народ размазио тиме што је дао да се оснивају клерухије, да се поклања позоришни новац и да се исплаћују дневнице за испуњавање грађанских дужности. Тако је дотада штедљиви и радан народ под утицајем тих државних мера постао расипан и разуздан”.⁶³

Идеја да је Перикле својим мерама у корист *демоса* заправо „покварио” атински народ, добро се уклапа у тему нашег рада, јер би се она могла подвести под подмићивање народа у циљу сопствених интереса. Иако, када говоримо о миту и корупцији, обично мислимо на појединце спремне да дају или приме мито у виду новца, поклоне или неке друге услуге, а ради постизања материјалне или нематеријалне користи, можда би се исто подједнако могло односити и на цео народ, односно на један његов значајан део. У том би се случају, дакле, такође могло говорити о подмићивању или корумпирању народа, а не неког одређеног појединца. А управо нам је Плутарх у *Животопису Перикла* дао довољно разлога за једно такво размишљање, а и сам у објашњењу појаве коју описује употребљава израз „подмићивање светине”. Наиме, објашњавајући како је Перикле успео да се наметне за вођу демоса и да спроведе своје реформе у корист народа, Плутарх нам саопштава следеће: „Како се Перикле, као што је речено, испрва морао борити против Кимонова угледа, гледао је да се допадне народу. Али он није имао онолико блага и новца колико Кимон, који је тиме сиромашније придобијао, дајући сваком Атињанину коме је то било потребно ручак, одевајући старије и уклањајући ограде на својим имањима да би свако узимао воћа по вољи. Потискиван таквим демагошким поступцима, Перикле се окрену деоби државног новца, а на то га је, као што Аристотел тврди, упутио Дамонид из Оје⁶⁴. Тако је ускоро позоришним новцем, судијским

⁶¹ Plut. *Per.* 9, 1. Славна Тукидидова оцена изнесена је у *Историји Пелопонеској рати* у похвали Периклу (Thuc. II 65, 9).

⁶² Овде се иза израза „многи други” извесно препознаје утицај Платона и писаца блиских његовом кругу и начину мишљења. Вид. нпр. Plat. *Gorg.* 515E. Упор. такође P. A. Stadter, *A Commentary on Plutarch's Pericles*, Chapel Hill 1989, 111.

⁶³ Plut. *Per.* 9, 1. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 129, с малим корекцијама аутора чланка.

⁶⁴ Овог Дамонида (Δαμωνίδης) из атичке деме Оје (Οίτην) заиста као Перикловог саветника спомиње Аристотелов *Ајински устав*, додајући да је он због тога касније и

платама, и другим наградама и поклонима, светину подмитио (συνδεκάσας τὸ πλῆθος), да би се њом могао служити против утицаја Ареопага”.⁶⁵ Плутарх овде јасно алудира на подмићивање, на шта и сложени глагол συνδεκάζω (као, уосталом, и основни δεκάζω) недвосмислено упућује.⁶⁶ Није, међутим, Перикле био први политичар који је покушавао да купи подршку народа. Пре њега је то на свој начин, видели смо, чинио и Кимон. Ту Плутарх, ипак, прави јасну разлику између Кимона и Перикла и начина на који су они покушавали да стекну поверење *демоса*, јер док је Кимон „придобијао” народ својим новцем и поклонима, Перикле је то чинио народним новцем. Показало се тако да је на крају више успеха у придобијању светине имао онај који је за ту сврху користио народни новац (Перикле) од онога који је трошио свој (Кимон).

Занимљиво је, с друге стране, да Плутарх на више места у *Животопису Перикла* наглашава да Перикле није моћ стекао на недопуштен начин и управо свог јунака означава као непоткупљивог. У томе опет следи Тукидида који је у похвали Периклу истицао његово беспрекорно понашање у вези с новцем.⁶⁷ Плутарх зато бележи да Периклу „толику моћ над људима није давала само проста снага његове речитости, него, како каже Тукидид, углед што га је стекао својим животом и поверење у њега, јер свако је знао да се он не може подмитити никаквим поклонима и новцима (ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττονος). Мада је он Атину од велика града учинио највећим и најбогатијим градом, и мада је својом влашћу надмашио многе краљеве и кнезове, од којих су га неки поставили и за стараоца својим синовима, ипак он своје од оца наслеђено имање није ни за једну једину драхму повећао (μᾶ δραχμῆ μείζονα τὴν οὐσίαν οὐκ ἐποίησεν ἢς ὁ πατὴρ αὐτῷ κατέλιπε)”.⁶⁸ Перикле је, дакле, према суду савременика (Тукидид), као и потоњих писаца (Плутарх), био човек сасвим непоткупљив било даровима (ἀδωροτάτος, дословно

прогнан остракизмом из Атине (*Ath. Pol.* 27, 4). Међутим, сам Плутарх на другом месту наводи, а што потврђују и неки други писци, да се Периклов саветник који је остракиран звао Дамон (Δάμων), а он је уједно био и Периклов учитељ музике (упор. *Plut. Per.* 4, 1–4). Међу научницима постоје подељена мишљења, и док једни мисле да је у питању иста особа, други држе за извесно да је Дамон био син Дамонидов, а да су обојица били Периклови блиски сарадници. Упор. нпр. P. J. Rhodes, *A Commentary on the Aristotelian Athenian Politeia*, Oxford 1981, 341–342; P. A. Stadter, *A Commentary on Plutarch's Pericles*, Chapel Hill 1989, 69–70, 115.

⁶⁵ *Plut. Per.* 9, 2–3. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 129, с малим корекцијама аутора чланка.

⁶⁶ Примери из извора односе се управо на покушаје подмићивања атинских судија у народним поротним судовима. Упор. *LSJ* s.v. συνδεκάζω; Montanari, *Brill Dictionary of Ancient Greek*, s.v. συνδεκάζω.

⁶⁷ Thuc. II 65, 8.

⁶⁸ *Plut. Per.* 15, 3. Прев. М. Н. Ђурић, нав. дело, стр. 137.

„најотпорнији на дарове”, тј. мито) било новцем.⁶⁹ Израз ἀδωρότατος Плутарх изнова користи и у завршном поређењу (*synkrisis*) Перикла и Фабија Максима када каже да се Перикле могао лако обогатити примањем новчаних дарова од савезника и краљева, али да је себе „очувао да остане неподмитљив и чист од поткупљивања” (ἀδωρότατον ἑαυτὸν καὶ καθαρώτατον ἐφύλαξεν).⁷⁰ Слично Плутарх вели и на другом месту у *Живојшојису Перикла* где наводи да је Перикле из године у годину обављао службу атинског стратега (као један од десеторице из колегија стратега), а да је притом остао сасвим неподмитљив (ἀνάλωτον ὑπὸ χρημάτων).⁷¹ А управо се војсковођама на походу често пребацивала склоност ка „примању дарова” и сличним коруптивним радњама. Видели смо већ колико су и саме сумње у такве активности сматране опасним за интересе државе и како је једна таква афера могла скупо коштати војсковођу Кимона.

Када се има у виду све наведено о Перикловој непоткупљивости, може да зачуди што Плутарх ипак проналази и бележи и случајеве који могу да наруше Периклов кредибилитет у том погледу. За то имамо да захвалимо чињеници што Плутарх у писању Периклове биографије користи разноврсне изворе и што, поред извора наклоњених Периклу, бележи и једну традицију која није тако повољна по њега. Иако деценијама неприкосновени вођа атинског демоса, Перикле је имао велики број непријатеља којима је мета био он сам, али често и њему блиски пријатељи, сарадници, рођаци. Можда у том светлу и треба гледати на податке који донекле нарушавају слику о Перикловој непоткупљивости и који га доводе у везу с давањем или примањем мита. Најзанимљивији пример код Плутарха односи се на Периклове везе са Спартанцима и спартанским краљем Плеистоанактом⁷² за време Првог пелопонеског рата (446. године пре н. е.). Велика се војска Пелопонеског савеза тада појавила на границама Атике и продрла чак до равнице Елеусине и Трије на челу с младим спартанским краљем Плеистоанактом, али се брзо и повукла, а до војног судара с Атињанима није ни дошло. Оружје је привремено устукнуло пред дипломатијом,⁷³ али Плутарх до-

⁶⁹ Како то и сам Перикле истиче у својој знаменитој последњој беседи онако како је она забележена код Тукидида (Thuc. II 60, 5): „А ја отаџину волим и нисам поткупљив” (φιλόπολις τε καὶ χρημάτων κρείσσων). Упор. S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, Vol. I: Books I–III, Oxford 1991, 333–334.

⁷⁰ Plut. *Comp. Per-Fab.* 3, 6.

⁷¹ Plut. *Per.* 16, 3.

⁷² Плеистоанакт (Πλειστοάναξ или Πλειστῶναξ), син Паусаније, спартански краљ из краљевске породице Агијада, обављао је краљевску власт у Спарти у два наврата: од 458. до 445, а затим поново између 428. и 409. године пре н. е.

⁷³ О овим догађајима пише и Тукидид у *Историји пелопонеској раји* (Thuc. I 114, 2; II 21, 1), а они су у коначном исходу водили склапању Тридесетогодишњег мира 446. године пре н. е. Упор. S. Hornblower, *The Greek World 479–323 BC*, London – New York 2002, 35–37.

словно каже да је Перикле краља „подмитио новцем” (διαφθείρας χρήμασιν αὐτόν).⁷⁴ Глагол διαφθείρω у значењу „кварити” такође је често коришћен да означи корупцију и мито, што је извесно и у овом случају, а да је цела прича о подмићивању спартанског краља могла бити веродостојна, показује и чињеница да је због тога Плеистоанакту суђено у Спарти⁷⁵ и да је кажњен тешком глобом. Како није имао новца да је плати, морао је да напусти Спарту и да у изгнанству у Аркадији проведе више година (тек 428. године пре н. е. враћена му је краљевска част). Ни Плутарх очигледно није сумњао у истинитост ове приче, а потврђује је у наставку и када наводи да је Перикле морао да народу положи рачун о трошковима у коме је десет таланата означио као „трошак за нужне циљеве” (ἀνηλωμένων εἰς τὸ δέον).⁷⁶ Свима је очигледно било јасно који су то нужни трошкови, па је народ усвојио извештај без расправе. Иако је, дакле, у овом случају Перикле радио у корист Атињана, јер је државним новцем куповао мир, ипак се може поставити питање да ли је морално исправно поступио када је дао мито спартанском краљу. По античким стандардима и законима, али такође и модерним, грешан је у моралном, а одговоран у правном погледу, онај који прима, али и онај који даје мито.

Проблематичан са становишта морала је и атински рат са Самосом из 440/439. године пре н. е. у коме је Перикле имао кључну улогу. Не само да је као стратег предводио поход са свом жестином и свим расположивим средствима против једног хеленског града и бившег атинског савезника, већ су га непријатељи оптуживали да је рат и започео по вољи Милећана, тада у рату са Самљанима, и за љубав своје невенчане жене Аспасије, родом Милећанке.⁷⁷ Идеја да жене проузрокују ратове може се у хеленској традицији пратити још од Хомера и нема сумње да су је, преко Аспасије, Периклови непријатељи искористили у политичкој борби.⁷⁸ Аспасију су, очигледно с намером да науде самом Периклу, оптужили и за безбожност, а због сличних грехова пред суд је позван и Анаксагора из Клазомене, чувени мислилац и Периклов учитељ и пријатељ.⁷⁹ Због Аспасије је Перикле, бележи Плутарх, на суду и сузе пролио; успео је да

⁷⁴ Plut. *Per.* 22, 2.

⁷⁵ Заједно с Клеандридом, Гилиповим оцем. Упор. Plut. *Per.* 22, 3.

⁷⁶ Plut. *Per.* 23, 1.

⁷⁷ За детаљан извештај о овом рату с низом епизода које не бележе остали сачувани извори, упор. Plut. *Per.* 25–28.

⁷⁸ О Аспасији и контроверзама у вези с њеном улогом у друштвеном животу Атине Перикловог доба постоји огромна литература: упор. нпр. М. Heny, *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and Her Biographical Tradition*, Oxford 1995.

⁷⁹ Тужбу против Аспасије због безбожности (ἀσέβεια) поднео је комедиограф Хермип, док је врач Диопит предложио да се подигне тужба против свих оних који не верују у

придобије судије да је ослободе оптужби, док је Анаксагори омогућио да кришом напусти Атину.⁸⁰ Ако томе додамо и процес који је вођен против највећег мајстора и уметника онога доба Фидије, такође блиског Перикловог пријатеља и сарадника, због оптужбе да је проневерио злато издвојено за радове на Акропољу и израду монументалне статуе Атине Партенос, добија се јаснија слика невоља с којима се Перикле морао суочити на унутрашњем плану у годинама које су непосредно претходиле избијању Пелопонеског рата (431. године пре н. е.).

Афера о Фидији и трошењу државног новца свакако је била најтежа од свих оних с којима је Перикле довођен у везу и Плутарх јој због тога оставља и највише простора у *Живојшојису Перикла*.⁸¹ Опозиција Периклу у атинској скупштини је тих година очигледно поново дигла главу и нападајући Периклове пријатеље и сараднике посредно је атаковала и на самог Перикла. Није се, међутим, на томе завршило, јер је на крају предмет тужбе постао и сам Перикле. Управо зато Плутарх све ове оптужбе против Периклових пријатеља и сарадника доводи директно у везу с процесом који ће и самог Перикла довести пред суд и то баш у поступку који се тицао проневере или мита. Народ је, наиме, донео одлуку да Перикле, који је био задужен да надгледа радове на изради статуе Атине Партенос на Акропољу, пред пританима (већницима) положи рачун о утрошеном новцу (οἱ λόγοι τῶν χρημάτων), али је Хагنون⁸² својим предлогом изменио закључак тако да се он судски гони пред 1.500 поротника и да се тужба назове „или оптужбом за утају и подмићивање или оном због злоупотребе дужности” (εἴτε κλοπῆς καὶ δόρων εἴτ’ ἀδικίου βούλοῖτό τις ὀνομάζειν τὴν δίωξιν).⁸³ Плутарх се у вези с овим оптужбама не изјашњава изричито, али он ту следи једну по Перикла негативну традицију која полази још од комедиографа Аристофана, али највећим делом потиче од историчара Ефора и познијих писаца, док је данас најбоље познајемо преко Диодорове *Историјске библиотеке*.⁸⁴ Суштина тих оптужби своди се на тврдњу да је Перикле

богове и износе учења о небеским појавама, циљајући извесно на Анаксагору. Упор. Plut. Per. 32, 1.

⁸⁰ Plut. Per. 32, 5.

⁸¹ Plut. Per. 31. Судбина великог Фидије и хронологија његових најславнијих дела није сасвим јасна, јер док Плутарх закључује да је он умро у затвору од болести или од отрова (Plut. Per. 31, 5), атидограф Филохор бележи да је побегао у Елиду, где је у Олимпији израдио славну статуу Зевса Олимпијског (једно од седам светских чуда античког света), али је и ту касније осуђен због крађе и погубљен (FGrHist 328 F 121).

⁸² Хагنون (Ἁγνων), угледни атински политичар и војсковођа који је као оикист (οἰκιστής) предводио атинску насеобину у Амфипољу 437/436. године пре н. е. (упор. Thuc. IV 102, 3; V 11, 1). Његов син је познати атински државник Терамен.

⁸³ Plut. Per. 32, 4.

⁸⁴ Diod. XII 38–40 = FGrHist 70 F 196 (Ефор из Киме).

чак и рат с Лакедемоњанима (Пелопонески рат) започео да би избегао суд народа.⁸⁵ И Плутарх дословно каже да се Перикле „својим заузимањем за Фидију народу замерио, уплаши се суда, и зато распао рат који је већ био близу и давно тињао”.⁸⁶ Плутарх, дакле, бележи само оно што је нашао у својим изворима, а то не мора нужно да значи да је поверовао овим оптужбама. Свој извештај на овом месту (*Per.* 32, 6) зато и завршава следећим речима: „тако се приповеда, али истина о томе је нејасна” (αὐταὶ λέγουσι τὸ δ’ ἀληθὲς ἄδηλον). Остаје, међутим, чињеница да је Перикле, кога је Плутарх означио као непоткупљивог и поштеног до те мере да од оца наслеђено имање није ни за једну драхму увећао, доживео да при крају своје политичке каријере буде оптужен за проневеру и подмићивање пред народом чији је неприкосновени вођа био деценијама.

IV

Основна намера Плутархових *Упоредних живојојиса* је да се истакну добра дела и морални квалитети личности чији се животи описују да би они увек могли служити као добар пример. Плутарх сматра да угледање на поступке истакнутих државника из прошлости може суштински утицати и на наше сопствене поступке и сопствену нарав. Он описује дела и преноси речи својих хероја да би показао њихове врлине, упоређујући оне Грке и Римљане за које је веровао да се те особине и врлине најбоље манифестују у њиховом карактеру. То, наравно, не значи да он не бележи и негативне црте у карактеру својих јунака. Однос државника према новцу је, на пример, важан елемент у оцени вредности њихових карактера, па када препозна тежњу за личним богаћењем, похлепу или склоност ка подмићивању, Плутарх их нужно посматра као негативне стране у карактеру јунака чијим се животима бави. Зато у овим завршним разматрањима Плутархових *Живојојиса* *Кимона* и *Перикла* треба нагласити да је писац изричит у тврдњи да су и Кимон и Перикле у том погледу примери на које се треба угледати. И један и други су означени као непоткупљиви и отпорни на све покушаје подмићивања. Кимон је најпре и сам био довољно богат да би уопште могао бити подмићен, али Плутарх не пропушта да нагласи и по-

⁸⁵ Ове оптужбе, као и наведени судски процеси Периклу и његовим пријатељима, произвеле су до данас велике расправе у науци и огромну литературу. На овом месту највише препоручујем исцрпну анализу различитог изворног материјала, али из угла Плутарховог *Живојојиса* *Перикла*: P. A. Stadter, *A Commentary on Plutarch's Pericles*, Chapel Hill 1989, 284–305.

⁸⁶ Plut. *Per.* 32, 6.

штење и непоткупљивост као неке од његових највећих врлина (*Cim.* 10, 8). Перикле је такође био државник који се није дао подмитити никаквим поклонима или новцем, па иако је много новца прошло кроз његове руке, Плутарх истиче да је био толико поштен да од оца наслеђено имање није ни за једну драхму увећао (*Per.* 15, 3; *Comp. Per-Fab.* 3, 6). Ипак, и за Кимона и за Перикла Плутарх наводи и супротне примере који обојицу доводе у везу с аферама и оптужбама за примање мита и друге коруптивне радње. Кимон је чак изведен и на суд због озбиљне оптужбе за примање мита (*Cim.* 14, 3), а сличну оптужбу није избегао ни Перикле (*Per.* 32, 4). Перикла су чак оптуживали да је сам нудио мито и то ником другом до спартанском краљу (*Per.* 22, 2). У наведеним случајевима не треба видети само клевете и није ове примере Плутарх измислио, већ их је извесно пронашао у својим изворима. Они се могу најпре приписати традицији коју је следио Плутарх, али то никако не значи да је веровао у кривицу својих јунака у сваком наведеном случају. Такве „конфликтне епизоде” често Плутарху и служе да у коначном суду потврди исправност поступака својих јунака.

Оно што је нарочито занимљиво је и питање да ли су Кимон и Перикле свесно и намерно радили на „кварењу” атинског народа и његовом подмићивању, јер би се и то могло закључити на основу Плутарховог казивања у *Живојојисима Кимона и Перикла*. Плутарх наглашава да су и један и други, сваки на свој начин и на основу својих могућности, а због сопствених интереса, покушавали да придобију светину. Кимон је као богаташ то чинио добротинствима и давањима сиротињи (*Cim.* 10, 2–3), што се могло разумети и као покушај корумпирања народа и куповине његове наклоности. Перикле је, опет, видевши да се у погледу личног богатства не може такмичити с Кимоном, посегао за државним новцем помоћу којег је и сам „поткупио” народ и успео да се стави на његово чело (*Per.* 9, 2–3). Зато се и на придобијање народа новцем и разним услугама може гледати као на коруптивну делатност својствену политичарима у различитим епохама, па тако и онима у демократској Атини V века пре н. е. На Плутархов суд о овим стварима је сигурно доста утицао и Платон чији је Плутарх био следбеник, а који је имао, уопштено узевши, негативно мишљење о Кимону и Периклу, као и о другим атинским политичарима из времена демократије, изумимајући ту Аристида.⁸⁷

⁸⁷ О томе је овде већ било речи у вези с Аристидом Праведним и његовим животописом. Упор. М. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Живојојисима Темистокла и Аристиде*, *Зборник Мајнице српске за класичне студије* 20, 2018, 152–153.

БИБЛИОГРАФИЈА

- M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014.
- A. Blamire, *Plutarch, Life of Kimon*, BICS Suppl. 56, London 1989.
- A. B. Breebart, Plutarch and the Political Development of Pericles, *Mnemosyne* 24, 1971, 260–272.
- E. M. Carawan, *Eisangelia and Euthyna: The Trials of Miltiades, Themistocles, and Cimon*, *GRBS* 28, 1987, 167–208.
- D. Cohen, *Law, Violence, and Community in Classical Athens*, Cambridge 1995.
- J. R. Cole, Cimon's Dismissal, Ephialtes' Revolution, and the Peloponnesian Wars, *GRBS* 15, 1974, 369–385.
- W. R. Connor, *Theopompus and Fifth-Century Athens*, Washington 1968.
- K. Conover, *Bribery in Classical Athens*, PhD Dissertation, Princeton NJ 2010.
- J. K. Davies, *Athenian Propertied Families 600–300 BC*, Oxford 1971.
- R. Develin, *Athenian Officials 684–321 B.C.*, Cambridge 1989.
- T. Duff, Plutarchan *Synkrisis*: Comparisons and Contradictions, in L. Van der Stockt (ed.), *Rhetorical Theory and Praxis in Plutarch*, Acta of the IVth International Congress of the *International Plutarch Society*, Louvain 2000, 141–161.
- T. Duff, *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*, Oxford 1999.
- T. Duff, The Prologue to the Lives of Pericles and Fabius (*Per.* 1–2), in A. Perez Jimenez and F.C. Bordoy (edd.), *Estudios Sobre Plutarco: Misticismo y Religiones Mistericas en la Obra de Plutarco: Actas del VII Simposio Espanol sobre Plutarco, Palma de Mallorca, 2–4 de noviembre de 2000*, Madrid–Malaga 2001, 351–363.
- T. Duff, The Prologues, in M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 333–349.
- H. Erbse, Die Bedeutung der Synkrisis in den Parallelbiographien Plutarchs, *Hermes* 84, 1956, 398–424.
- R. Flacelière et E. Chambry, Plutarque. *Vies*, Tome III, Périclès-Fabius Maximus, Alcibiade-Coriolan, Paris, Les Belles Lettres, 1964.
- R. Flacelière et E. Chambry, Plutarque. *Vies*, Tome VII, Cimon-Lucullus, Nicias-Crassus, Paris, Les Belles Lettres, 1972.
- S. Forsdyke, *Exile, Ostracism, and Democracy: The Politics of Expulsion in Ancient Greece*, Princeton NJ 2005.
- F. Frost, Pericles, Thucydides Son of Melesias, and Athenian Politics Before the War, *Historia* 13, 1964, 385–399.
- L. Fulkerson, Plutarch on the Statesman Stability, Change, and Regret, *ICS* 37, 1992, 51–74.
- A. Geddes, Ion of Chios and Politics, in V. Jennings, A. Katsaros (edd.), *The World of Ion of Chios*, *Mnemosyne* Vol. 288, Leiden – Boston 2007, 110–138.
- A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. I, Oxford 1945.
- V. Goušchin, Plutarch on Cimon, Athenian Expeditions, and Ephialtes' Reform (*Plut. Cim.* 14–17), *GRBS* 59, 2019, 38–56.

- M. H. Hansen, *Eisangelia: Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century BC and the Impeachment of Generals and Politicians*, Odense 1975.
- M. H. Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Oxford 1991.
- F. D. Harvey, *Dona Ferentes: Some Aspects of Bribery in Greek Politics*, *History of Political Thought* 6, 1985, 76–117.
- Y. Haschiba, Athenian Bribery Reconsidered: Some Legal Aspects, *PCPhS* 52, 2006, 62–80.
- M. Henry, *Prisoner of History: Aspasia of Miletus and Her Biographical Tradition*, Oxford 1995.
- S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, Vol. I: Books I–III, Oxford 1991.
- S. Hornblower, *The Greek World 479–323 BC*, London – New York 2002.
- M. Hose, The Peloponnesian War: Sources other than Thucydides, in A. Rengakos, A. Tsakmakis (edd.), *Brill's Companion to Thucydides*, Leiden – Boston 2006, 669–690.
- N. Humble (ed.), *Plutarch's Lives: Parallelism and Purpose*, Swansea 2010.
- S. G. Jacobs, *Plutarch's Pragmatic Biographies: Lessons for Statesmen and Generals in the Parallel Lives*, Leiden, Boston 2017.
- V. Jennings, A. Katsaros (edd.), *The World of Ion of Chios*, *Mnemosyne* Vol. 288, Leiden – Boston 2007.
- D. H. J. Larmour, The *Synkrisis*, in M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 405–416.
- D. M. MacDowell, *The Law in Classical Athens*, London 1978.
- D. M. MacDowell, Athenian Laws about Bribery, *RIDA* 30, 1983, 57–78.
- R. Meiggs, *The Athenian Empire*, Oxford 1972.
- L. G. Mitchell, P. J. Rhodes, Friends and Enemies in Athenian Politics, *G&R* 43, 1996, 11–30.
- D. J. Mosley, Cimon and the Spartan proxeny, *Athenaeum* 49, 1971, 431–432.
- M. Ostwald, *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law: Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*, Berkeley – Los Angeles 1986.
- C. Pelling, Plutarch's Adaptation of His Source Material, *JHS* 100, 1980, 127–141.
- C. Pelling, *Plutarch and History: Eighteen Studies*, Oxford 2002.
- C. Pelling, Ion's *Epidemiai* and Plutarch's Ion, in V. Jennings, A. Katsaros (edd.), *The World of Ion of Chios*, *Mnemosyne* Vol. 288, Leiden – Boston 2007, 75–109.
- S. Perlman, On Bribing Athenian Ambassadors, *GRBS* 17, 1976, 223–233.
- M. Piérart, Les EΥΘΥΝΟΙ athéniens, *AC* 40, 1971, 526–573.
- A. Podlecki, *Plutarch: Life of Pericles*, London 1987.
- A. Podlecki, *Perikles and His Circle*, London 1998.
- F. Pownall, Politics and Pamphlet of Stesimbrotus of Thasos, *Mouseion* 17 Suppl. 1, 2020, 125–149.
- A. Rengakos, A. Tsakmakis (edd.), *Brill's Companion to Thucydides*, Leiden – Boston 2006.
- P. J. Rhodes, *The Athenian Boule*, Oxford 1972.
- P. J. Rhodes, *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, Oxford 1981.

- P. J. Rhodes, The Delian League to 449 BC, *CAH V*, Cambridge 1992², 34–61.
- P. J. Rhodes, The Athenian Revolution, *CAH V*, Cambridge 1992², 62–95.
- P. A. Stadter, Plutarch's Comparison of Pericles and Fabius Maximus, *GRBS* 16, 1975, 77–85.
- P. A. Stadter, The Rhetoric of Plutarch's Pericles, *AncSoc* 18, 1987, 251–269.
- P. A. Stadter, The Proems of Plutarch's *Lives*, *ICS* 13, 1988, 275–295.
- P. A. Stadter, *A Commentary on Plutarch's Pericles*, Chapel Hill 1989.
- P. A. Stadter, 1995. Subject to the Erotic: Male Sexual Behaviour in Plutarch, in D. C. Innes et al. (edd.), *Ethics and Rhetoric: Classical Essays for Donald Russell on his Seventy-Fifth Birthday*. Oxford 1995, 221–236.
- S. Swain, Character Change in Plutarch, *Phoenix* 43, 1989, 62–68.
- S. Swain, Plutarchan Sunkrisis, *Eranos* 90, 1992, 101–111.
- S. Swain, Plutarch's Characterization of Lucullus, *RhM* 135, 1992, 307–316.
- C. Taylor, Bribery in Athenian Politics I–II, *G&R* 48, 2001, 53–66, 154–172.
- A. Tsamakidis, Das historische Werk des Stesimbrotos von Thasos, *Historia* 44, 1995, 129–152.
- A. Wardman, Plutarch's Method in the *Lives*, *CQ* 21, 1971, 254–261.
- A. Wardman, *Plutarch's Lives*. London 1974.
- M. Z. Zaccarini, The Case of Cimon: the Evolution of the Meaning of Philolaconism in Athens, *Hermos* 3, 2011, 287–304.
- K. Ziegler, Plutarchos von Chaironeia, *RE* XXI (1951), cols. 636–962.
- M. H. Ђурић, *Плутарх, Ајтински државници. Избор из Ујоредних живојојиса*, Београд 1950.
- M. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим Живојојисима Темисјокла и Арисјига, *Зборник Мајице срјске за класичне сјудије* 20, 2018, 137–163.

Mirko Obradović
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

NOTES ON BRIBERY AND OTHER FORMS OF CORRUPTION IN PLUTARCH'S *LIVES* OF CIMON AND PERICLES

Summary

As part of my research on bribery and corruption in Plutarch's biographies of prominent Athenian politicians of the fifth century BC, this paper, using evidence from the *Life of Cimon* and the *Life of Pericles*, focuses on testimonies of bribery and other forms of corruption that can be found in these two works. Both Cimon and Pericles were, according to Plutarch, statesmen of noble and virtuous character and worthy of admiration in almost every respect. They were zealous, persistent and passionately committed to the public services they performed, proving to be invulnerable to bribery. However, as in the case of other famous Athenian statesmen whose biographies he wrote, Plutarch recorded different and conflicting accounts of accusations of bribery and corrupt activities that he found in the sources he used for writing his

Lives. Plutarch defended his heroes in connection with these accusations, even when they were brought to trial on accusations of bribery. The paper also discusses the question of whether Cimon and Pericles, each in their own ways, and for the sake of their own interests, worked on “corrupting the *dēmos*” and bribing it. Bribing people and buying their affection to acquire mass support could also be seen as a corrupt activity in different regimes and different times, like in democratic Athens in the fifth century BC.

Keywords: Plutarch (c. 46 – c. 125 AD), *Lives*, Cimon, Pericles, Athenian politics, bribery, corruption, honesty in politics.